

Четенето като знание и съвременните компетентности (в университетите, в библиотеките и в общественото битие)

Румелина Василева

Резюме

Информационната компетентност/грамотност представлява систематизирана съвкупност от знания, умения, навици и способности за иновативни решения, които осигуряват информационната дейност – индивидуална и колективна – за удовлетворяване на потребностите от информация. Тя не е личен избор, а всеобхватен процес и засяга както потребителите, така и производителите на информация и знания, и посредниците, които също на свой ред създават информационни продукти. Порасналите потребности на потребителите изискват те да имат висока информационна култура, също както обслужващите ги издатели, библиотекари и информационни брокери имат нужда от висока информационна компетентност, за да им предоставят необходимата информация/знание и да ги обучават за повишаване на тяхната потребителска информационна (и не само информационна) компетентност.

Ключови думи: *четенето като знание, информационна компетентност/грамотност, комуникативна компетентност, граматическа компетентност, езикова компетентност, социална компетентност, когнитивна компетентност, функционална компетентност, лична компетентност, етична компетентност*

Abstract

The Information competency/literacy is a systematic body of knowledge, skills, habits and capacity for innovative solutions that ensure information activities - individual and collective - to satisfy the information needs. It is not a personal choice. It's a comprehensive process and affects both consumers and producers of information, and knowledge intermediaries who in turn also create information products. Grown user needs require that they have high information culture, serving them as well as publishers, librarians and information brokers need high information competency in order to provide necessary information/knowledge and to train them to enhance their consumer information competency (and not Information only).

Key words: *Reading as knowledge, Information competency/literacy, Communicative competence, Grammatical competence, Linguistic competence, Social competence, Cognitive competence, Functional competence, Personal competence, Ethical competence*

“Има познати неща и непознати неща.
И между тях са само вратите.”

Уилям Блейк

Владеенето на информацията е голямата сила на новото време. Този, който я притежава, държи ключовите позиции в съвременното общество на знанието. Способността да получи, обработи и използва точната информация в точния момент е гаранцията за успешната позиция на съвременния човек в информационното общество,

основано на знанието. В тази връзка информационната компетентност е ключова в съвременния свят.

Всъщност, след главоломните технологични постижения на човешкия гений, буквално за няколко години понятията динамично изменят своя смисъл, обхват и дълбочина. *Информационната компетентност/грамотност* е точно такова понятие. В края на миналия век под този термин се разбираха най-вече техническите познания в областта компютризацията и информатизацията в производствения, културния и социалния живот. Понятието за информационните навици не отиваше по-далеч от компютърните умения за работа със софтуера на “РС-то”. Последният, обаче е просто средство, инструмент, оръдие на труда. Естествено е формирането на такива – компютърни – умения да се възприема като информационна компетентност, но това съвсем не изчерпва същността.

И докато компютърната грамотност се асоциира с азбуката в новия цифров свят, то информационната грамотност е езикът, който позволява на човека да се ориентира в днешната си вселена.

Терминът “компетентност” (от лат. *competare*) има значение на “способен за нещо”. В научен аспект се определя като “сложно умение” със свое ниво, ръст и скала на оценяване според възможностите и желанията на отделния специалист.

Комуникативната компетентност е способност за речева дейност, речево поведение, основано на фонетични, лексикално-граматически и социолингвистични знания и умения в различни ситуации на общуване. Комуникацията (от лат. *communico* – “съвещавам се с някого”) е категория от идеалистическата философия и означава общуване, с помощта на което “Азът” разкрива себе си пред друго и то по силата на съзнателно установявана взаимозависимост, а не по силата на просветителския обществен договор – “Контакт, а не контракт”¹ (Ф. Кауфман). Терминът комуникативна компетентност излиза на преден план през 60-те години на XX век при търсенето на начини за формализиране на писането в областта на лингвистиката. Оттогава са и опитите за обясняване на социокултурната принадлежност на компетентността, за връзката на човека с определена речева и културна общност, която е в относителна независимост от придобитата *граматична компетентност*; свързана е с *лингвистичната компетентност*, с психологическата среда и особености, с езика и мисленето, с интуицията и творчеството, с адекватността към контекста на събитието и умението за стратегическо въздействие в социална среда, т. е. – и *социална компетентност*. “За да “е в час”, членът на едно езиково общество не само трябва да има представа за актуалните кодове, които функционират в него, но да е запознат с жанровете и дискурсите, в които те се реализират.”² – твърди Людмила Кирова – специалист по български език и култура и по езика на компютърно опосредстваната комуникация в киберпространството, преподавател в Софийския университет. “Необходимо е говорещият да се ориентира в многообразието от маркери на новите субкултури и професионекти в областта на информационните и комуникационни технологии, бизнеса, музиката, киното; да знае кога и къде може да си позволи професионален или социален жаргон, диграфия, билингвизъм, графични маркери и емотикони, преднамерено нарушаване на правилата за правоговор, пунктуация и правопис в ролята на знак и т. н. Способността за възприемане и създаване на подходящи текстове за наличните събеседници в актуалния канал с оглед на поставените цели е *дискурсна компетентност*. Това е компетентност по отношение на адекватните за ситуацията езикови формати и средствата, които ги осъществяват. Дискурсната компетентност е обединяваща по отношение на останалите и ги реализира в конкретен текст. Тя е практическо умение, приложено по повод конкретна цел. Ето защо езиковото

¹ *Философски речник* / Под ред. на М. М. Розентал и П. Ф. Юдин. – София, 1968.

² *Кирова, Людмила*. Изисквания за компетентност в съвременната езикова комуникация. // *Електронно списание LiterNet*, 06.05.2004, № 5 (54). <http://liternet.bg/publish3/lkirova/competence.htm>; <http://nauka.bg/forum/index.php?showtopic=972>

образование трябва да протича като непрестанен уъркшоп, ателие по създаване на някаква дискурсна компетентност, т. е. творене на жива реч във всевъзможни жанрове в широк диапазон от комуникативни ситуации.”³ Съвременният човек е човекът в действие, в адаптация и в перманентна (творческа, стратегическа, интерактивна) промяна.

Информационната грамотност, от своя страна, е процес и уменията за нея са необходими в контекста на общия процес на развитието на информационното общество. Защото, ако досега икономиката се основава на труда и капитала, то днес тя все по-усърдно ляга върху основата на знанието и информацията, както и на знаенето как да се интерпретира информацията (Know how). Така че, информационната компетентност всъщност представлява систематизирана съвкупност от знания, умения, навици и способности за иновативни решения, които осигуряват информационната дейност – индивидуална и колективна – за удовлетворяване на потребностите от информация.

Съществуват общи особености при формирането на информационната компетентност – в работата с търсещите системи, в начина на формулиране на информационното запитване, в оценката на информация и т. н. “Щурането” напосоки, попадането до “нещо подобно”, механичната употреба на “copy” и “paste” в електронните източници, без да се влага разбиране, без да се прави анализ на източниците и без критичност в погледа, без умение за работа с глобалните и националните търсачки – не прави възможно адекватното четене “с разбиране” за добив на знание.

Международната общност не от добро се стреми към образование и преподаване, основани на *компетентност*. Образование, насърчаващо развиването и признаването на таланта и потенциала на всеки отделен човек и най-вече – гарантиращо съответствие на компетентностите с изискванията на работното място.

Дефиниция на компетентността според Европейската квалификационна рамка:

Компетентността включва: *познавателна компетентност* (свободно ползване на теория, идеи, концепции и неформално неявно/тацитно знание, придобито чрез опита); *функционална компетентност* (умения или Know how в конкретна област на трудова, образователна или социална дейност); *персонална компетентност* (лично знание и умение за адекватно поведение в ситуации) и *нравствена компетентност* (наличие на лични и професионални етични ценности).⁴

Според съвременната социална наука фундаментът на компетентностите се изгражда от способностите на човека успешно да използва разнообразни средства за ефективно взаимодействие със заобикалящата го действителност; да общува в различни социокултурни сфери; да поема отговорност за собствените си (речеви и/или неречеви) действия, които осъществява в конкретни ситуации на комуникация.⁵

В проблемна ситуация това означава индивидът да е способен да се развива в процес, да се учи от опита – своят и чуждият, да разсъждава и да подхожда критично.⁶

Политиците на европейско ниво признават, че образованието и обучението са от съществено значение за развитието и успеха на днешното общество и икономиката, основана на знания. Като дава приоритет на концепцията „триъгълник на знанието“ – образование, научни изследвания и иновации – Стратегията на ЕС за сътрудничество в областта на образованието и обучението⁷ определя осем основни видове ключови компетентности на съвременния човек:

- *Общуване на майчиния език;*

³ Пак там.

⁴ MOSEP е европейски проект, финансиран по програма “Леонардо да Винчи” 2006-2008 г. <http://www.mosep.org/index.php/lang-bg/home/ep-eu>

⁵ Петров, Ангел. Ключовата компетентност “Общуване на роден език” и обучението по български език. // © Български език и литература (електронна версия), 2009, № 2; © Електронно списание LiterNet, 08.08.2009, № 8 (117) <http://litenet.bg/publish/apetrov/kliuchovata.htm>

⁶ The Definition and Selection of Key Competencies, p. 4. <http://www.deseco.admin.ch>

⁷ Стратегия на ЕС за сътрудничество в областта на образованието и обучението. На адрес: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:119:0002:0010:BG:PDF>

- *Общуване на чужди езици;*
- *Умения в областта на математиката, природните науки и технологии;*
- *Умения в областта на дигиталните технологии;*
- *Придобиване на умения за самостоятелно учене и търсене и събиране на информация;*
- *Социални и граждански компетентности;*
- *Умения по инициативност и предприемачество;*
- *Културни компетентности – умения за отчитане на културните различия, за изразяване на идеи, творчество, досег с изкуството.*⁸

Информационната компетентност освен това изисква познаване на:

- Средствата за информация и познание за това как да се организира информационният процес;
- Информационните източници, принципа на организация на информационните хранилища, системите за организиране на знания – умения за навигиране в информационния поток;
- Способите за търсене на информация. Коректно, научно издържано и ясно формулиране на информационното запитване;
- Уменията и навиците за обработка, анализ и синтез за постигане на най-пълна релевантност на информацията. Критично оценяване и анализ на обема и съдържанието на информацията;
- Ефективно използване на информацията по предназначение, според целите – в духа на закона и етичните норми;
- Техническите знания и умения, изисквани от информационния процес.

Информационната компетентност е процесът, който обединява в цяло получаването, натрупването, преработването и създаването на нова информация, ново знание и предаването му, използването му в практиката до получаването на нов информационен продукт.

В теориите на редица западни автори за икономиката, основана на знанието, знанието се разглежда като най-важен стратегически организационен ресурс, неговият потенциал – като източник на устойчиво конкурентно предимство, а неговото създаване се определя като фундаментална дейност на фирмата/институцията.⁹ Училищата и университетите са именно институции, произвеждащи специалисти и от тяхното качество се определя ефективността на предприятието (според теорията за управление на качеството на продукцията).

Днес организациите, които “знаят повече” или които “научават първи”, са сред лидерите на пазара.¹⁰

А къде сме ние? – стратегически въпрос в сегашно, наше време. Информационната компетентност не е личен избор. В този смисъл тя е всеобхватен процес и засяга както потребителите, така и производителите на информация и знания и посредниците, които също на свой ред създават информационни продукти. Няма смисъл да се спори кое е първо – яйцето или кокошката – процесът е двупосочен. Порасналите потребности на потребителите изискват те да имат висока информационна култура, също както обслужващите ги издатели, библиотекари и информационни брокери имат нужда от висока информационна компетентност, за да им предоставят необходимата

⁸ **Key** competences for lifelong learning. European Reference Framework <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0640:FIN:BG:PDF>

⁹ **Атанасова**, Маргарита. Знанието и развитието на човешките ресурси в организацията // *Панорама на труда*, 2008, 5-6, с. 36-63

¹⁰ **Титоренкова**, Вяра. По пътя към “обществото на знанието” – е-образованието в ЕС и България. // *MI Focus*, № 4, ноември-декември 2004. http://mi-news.moody.bg/index.php?option=com_content&view=article&id=175:2009-06-18-18-54-27&catid=84:4

информация/знание и да ги обучават за повишаване на тяхната потребителска информационна (и не само информационна) компетентност.

В последните години значително се променя, както е модерно да се използва този иначе стар термин, парадигмата на институциите – училища, университети, библиотеки, културни институти, които се превръщат в производствени, информативни, образователни, интерактивни и иновативни институции – активни (но доколко ефективни?) участници в модерното производство.

Четенето прави хората не само хора, но и граждани, прави ги общество със собствено самосъзнание и ценности; култивира възможности да се вглеждат в себе си и в другите – независимо колко далеч са те от тях; да мечтаят, да измислят, да проектират и градят. Четенето е опит, но то е и емоция, чувственост, нова вяра.

Днес се чете не по-малко от вчера. Вариантите, формите, нивата са други. Необходимостите са различни. Времето притиска. Менталността е силно променена. Съвременните кодове на достъп, разчитане, възприемане, осмисляне и претворяване нямат особен аналог назад. Има въпиеща нужда от “учене в крачка” как да стават нещата по-добре, как да се инвестира с перспектива – в таланта, в индивидуалността, в култивираната автономност на личното, самостоятелното отношение към действителността и то в пълен противовес на “българския модел” на Ст. Стратиев:

„Ако сме дали нещо на света – това е българският модел.

Той е – като Хеопсовата пирамида или Вавилонската кула – нашият принос в съкровищницата на човечеството.

Казано сложно – това е състояние на духа. Определен начин на мислене. Тип душевност.

Казано просто – обратното на всичко.”¹¹

Литература

1. **Атанасова**, Маргарита. Знанието и развитието на човешките ресурси в организацията // *Панорама на труда*, 2008, 5-6, с. 36-63
2. **Кирова**, Людмила. Изисквания за компетентност в съвременната езикова комуникация. // *Електронно списание LiterNet*, 06.05.2004, № 5 (54). <<http://litenet.bg/publish3/lkirova/competence.htm>>
3. **Петров**, Ангел. Ключовата компетентност “Общуване на роден език” и обучението по български език. // *Български език и литература* (електронна версия), 2009, № 2; *Електронно списание LiterNet*, 08.08.2009, № 8 (117) <<http://litenet.bg/publish/apetrov/kliuchovata.htm>>
4. **Стратегия** на ЕС за сътрудничество в областта на образованието и обучението. На адрес: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:119:0002:0010:BG:PDF>>
5. **Философски речник** / Под ред. на М. М. Розентал и П. Ф. Юдин. – София, 1968.
6. **Key competences for lifelong learning**. European Reference Framework <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0640:FIN:BG:PDF>>
7. **MOSEP** е европейски проект, финансиран по програма “Леонардо да Винчи” 2006-2008 г. <<http://www.mosep.org/index.php/lang-bg/home/ep-eu>>
8. **The Definition and Selection of Key Competencies** <<http://www.deseco.admin.ch>>

За автора

¹¹ **Стратиев**, Станислав. Българският модел : Сб. с хумористични разкази. // *Литературен клуб* <<http://www.litclub.com/library/strat/bmodel.htm>>

Румелина Василева е лектор по Библиографска култура и Автоматизирани библиотеки и докторант в Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии (СВУБИТ). Завършва специалност “Българска филология” в СУ (1988). Години наред работи в Университетската библиотека “Св. Климент Охридски” и е неин заместник-директор (2001-2008); в Университетската библиотека на УНСС като старши експерт в “Информационни технологии в библиотечната дейност” (2008-2010). Научноизследователските ѝ интереси са в областта на библиотечно-информационно обслужване по зададени потребителски теми в бази-данни на CD-ROM и в онлайн режим; изготвяне на библиографски указатели, алманаси и бюлетини, осигуряване на информация за студенти в неравностойно положение; ретроконверсия на библиографски записи в електронни каталози, абонамент на периодични издания и многоотраслови бази данни с научна информация; изследвания в областта на маркетинга и управлението на човешките ресурси, обучение и квалификация в условията на дигитална среда; изследвания на Българското възраждане, обществено-исторически и културни процеси, езиковедски и литературоведски проучвания в областта на межкултурните европейски влияния и др. Има 14 публикации в специализирания печат. Редактор и съставител е на 10 монографии и сборници.